

ΧΡΗΣΤΟΣ ΓΙΑΝΝΑΡΑΣ, Ἀθῆναι

Η «ΕΙΚΟΝΑ» ΩΣ ΣΗΜΑΝΤΙΚΗ ΤΟΥ ΜΗ ΣΥΜΒΑΤΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ

Ἄν δεχθοῦμε ὡς ἀφετηρία τοῦ προβλήματος τῆς γνώσεως τὴν ἐρμηνεία τῆς ἀλήθειας ὡς φανερώσεως, ἀναδύσεως ἀπὸ τῆς λήθης, τότε ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ὀρίζοντα τῆς φανερώσεως κρίνει τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως, εἶναι ἡ βάση γιὰ τὴν οἰκοδομὴ τῆς Γνωσιολογίας. Ἄν ἡ ἀνάδυση τῶν ὄντων ἀπὸ τῆς λήθης στὴν ἀ-λήθεια ὀρίζη ἀλλὰ καὶ προϋποθέτῃ ἓνα ἀντικειμενικὸ ὀρίζοντα φανερώσεως — τὸν ὀρίζοντα τοῦ χρόνου —, κατὰ τὴν ὄντολογικὴ ἀντίληψη τοῦ Μ. Heidegger, τότε ἡ Γνωσιολογία εἶναι ὑποχρεωτικὰ φαινομενολογική. Ἡ γνώση ἐξαντλεῖται στὴ φαινομένη χρονικὴ ἀνάδυση ἀπὸ τῆς λήθης, στὴ διάκριση τῆς παρ-ουσίας ἀπὸ τὴν ἀπ-ουσία, δηλαδή στὴ χρονικὴ φανέρωση τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τὴν οὐσία. Δὲν εἶναι ἡ γνώση ἀναγωγὴ τοῦ φαινομένου στὴν καθολικὴ «ιδέα» ἢ νοητικὴ σύλληψη τῆς οὐσίας του· εἶναι ἡ συνείδηση τῆς φανερώσεως ὡς τοῦ τρόπου νὰ εἶναι ὅ,τι εἶναι, ἡ κατανόηση τῆς φανερώσεως ὡς ὀρισμοῦ τοῦ χρόνου, τοῦ μόνου ὀρίζοντα μέσα στὸν ὁποῖο αὐτὸ ποὺ εἶναι ἔρχεται στὸ φῶς, φαίνεται.

Ἡ γνωσιολογικὴ αὐτὴ ἀντίληψη ἀρνεῖται, ὅπωςδὴποτε, τὸν ἐφησυχασμὸ τῆς κλασσικῆς ἀπλουστεύσεως τοῦ προβλήματος τῆς ἀλήθειας, τοῦ ὀρισμοῦ τῆς ἀλήθειας ὡς συμπτώσεως τῆς ἔννοιας μὲ τὸ νοούμενο ἀντικείμενο, τοῦ περιορισμοῦ τῆς οὐσίας στὴν ἰδέα ἢ σύλληψη. Ἐδῶ ἡ γνώση εἶναι συνείδηση ἢ ἐμπειρία τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τὴν οὐσία, τῆς ἐνδεχόμενης παρ-ουσίας ἢ ἀπ-ουσίας, κατανόηση τῆς ἀλήθειας ὡς τοῦ τρόπου μὲ τὸν ὁποῖο τὰ ὄντα φαίνονται, δηλαδή δὲν εἶναι μηδέν. Δὲν εἶναι πιά ἡ γνώση κλειστὴ νοητικὴ βεβαιότητα, ἀλλὰ ἐπίγνωση σχετικότητος ὡς πρὸς τὴν κρυμμένη οὐσία — τελικά, ἀγωνία ἀναμετρήσεως μὲ τὴ λήθη ἢ τὸ μηδέν, συνείδηση ὅτι ἡ λήθη ἢ τὸ μηδέν εἶναι ἡ ἄλλη ὄψη τῆς χρονικῆς φανερώσεως.

Ἡ συνείδηση ἢ ἐμπειρία τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τὴν οὐσία, δηλαδή ἡ γνώση τῶν ὄντων ὡς φαινομένων, καταλήγει νὰ εἶναι ἐμπειρία τῆς ἀποστάσεως ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ στὰ ἀντι-κείμενα ὄντα, στὴν ἀπρό-

σιτη οὐσία τους. Ὁ ἄνθρωπος κατανοεῖ τὸν τρόπο μετὰ τὸν ὁποῖο εἶναι τὰ ὄντα — τὴν ἀλήθεια τῶν ὄντων ὡς φανέρωση καὶ τὴ φανέρωση ὡς χρονικότητα — ἀλλὰ ἡ κατανόηση τῆς φανερώσεως, δηλαδή ἡ συνείδηση τοῦ χρόνου, ὡς ἀποκλειστικὴ δυνατότητα τοῦ ἀνθρώπου, δὲν εἶναι παρὰ ἡ ἀναγκαία καὶ ἱκανὴ συνθήκη τῆς φαινομενικότητος τῶν φαινομένων· δὲν ἀναιρεῖ τὴν αὐτοαπόκρυψη τῆς οὐσίας, τὴν ἀπόσταση ἀνάμεσα στὸν ἄνθρωπο καὶ στὴν κρυμμένη οὐσία τῶν ὄντων.

Ὁ φωτισμὸς τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τὰ ὄντα, ὁ ὁρισμὸς τῶν ἀντικειμένων, γίνεται μετὰ τὸν λόγο. Ὁ λόγος γεφυρώνει τὸ κενὸ ἀνάμεσα στὴν ὑποκειμενικότητα τῆς γνώσεως, ὡς ἐμπειρίας ἀποστάσεως ἀπὸ τὴν οὐσία (*Die Subjektivität des Erkennens* — κατὰ τὴ σχετικὴ διατύπωση τοῦ Husserl) καὶ στὴν ἀντικειμενικότητα τοῦ «σημαντικοῦ»¹ περιεχομένου τῆς γνώσεως (*Die Objektivität des Erkenntnisinhaltes*). Ἡ γνώση εἶναι πάντοτε ἐμπειρία ἢ συνείδηση μιᾶς φανερώσεως, ἀλλὰ φανερώσεως καποιοῦ πράγματος, ἔχει πάντοτε «σημαντικὸ» περιεχόμενο. Στὸ λόγο, λοιπόν, βρίσκει τὴ σχηματικὴ-ἀντικειμενικὴ διατύπωση τοῦ «σημαντικοῦ» περιεχομένου της, ὥστε νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ ἐμπρακτὴ χρῆση της, ἡ ἐξαγωγή πρακτικῶν συνεπειῶν μέσῳ συμβατικῶν, ὅπωςδῆποτε, σχημάτων.

Ἡ Γνωσιολογία, ἐπομένως, ποὺ προκύπτει ἀπὸ τὴ φαινομενολογικὴ ἀντίληψη τῆς Ὀντολογίας, ἐνῶ βασίζεται στὴ συνείδηση τῆς ἀποστάσεως ἀπὸ τὴν οὐσία, στὴν ἀλήθεια ὡς χρονικὴ φαινομενικότητα, ἀναπόφευκτα ἀντικειμενοποιεῖ τὴ γνώση στὸ χῶρο τῆς «σημαντικῆς» τῶν ἀντικειμένων. Ἀπὸ ἐκεῖ καὶ πέρα ὁ δρόμος εἶναι ἀνοιχτὸς στὸν γλωσσολογικὸ νεοθετικισμό. Ἡ ἀντικειμενικότητα τοῦ περιεχομένου τῆς γνώσεως μορφοποιεῖται ἀπὸ τὸ λόγο σὲ ἔννοια, σὲ «σημαινόμενο» (*signifié*), γιὰ νὰ ἐκφρασθῇ γλωσσικὰ μετὰ τὴν «ἀκουστικὴ εἰκόνα», τὸ «σημαῖνον» (*signifiant*)². Ἔτσι, τὰ ὅρια τῆς γνώσεως μετατίθενται στὰ ὅρια τῆς γλώσσας. Τίποτα δὲν διαφοροποιεῖται, καμμιά γνώση δὲν προσδιορίζεται προτοῦ ἐκφρασθῇ γλωσσικὰ. Μόνο στὸ σύνδεσμό της μετὰ τὴν ἀκουστικὴ εἰκόνα (*signifiant*) εἶναι δυνατὴ ἡ σύλληψη τῆς ἔννοιας (*concept-signifié*) — σκεπτόμαστε μετὰ ἀκουστικὲς εἰκόνες καὶ ὅταν δὲν ἐκφραζόμαστε φωνητικά. Ἡ γλωσσικὴ διατύπωση, ἡ ἀκουστικὴ εἰκόνα, μορφοποιεῖ, δηλαδή ὁρίζει καὶ ἐξαντλεῖ, τὸ «σημαντικὸ» περιεχόμενο τῆς γνώσεως, γίνεται τὸ «σῆμα», ἡ φόρμα, ποὺ χάνει πιά τὴ σχέση της μετὰ τὴν ὑπαρξιακὴ ἐμπειρία τῆς σχετικότητος τῆς γνώσεως ὡς πρὸς τὴν αὐτοαπόκρυψη τῆς

1. Ὁ ὅρος ἐδῶ μετὰ τὴν πρώτη σημασία του, ἀπὸ τὸ σημαίνω, ἐπισημαίνω.

2. Βλ. Ferdinand de Saussure, *Cours de Linguistique Générale*, Paris, Payot 1969, 97 ἐπ.

ουσίας. Ἡ γνώση εἶναι ὅπωςδήποτε σχετική, ἀφοῦ ὄχι μόνο τὸ «σημαῖνον» εἶναι αὐθαίρετο στὴ σύνδεσή του μὲ τὸ «σημαινόμενο»³, ἀλλὰ καὶ τὸ «σημαινόμενο» εἶναι συμβατικὸ ἔτσι ποὺ ἀποκαλύπτεται μετέωρο στὸ χῶρο τῆς φαινομενικότητος τῆς ἀλήθειας. Ἡ σχετικότητα ὁμως τῆς γνώσεως θεμελιώνει μιὰν ἀπόλυτη κατάφαση τῆς γλωσσικῆς τῆς ἐκφράσεως, πραγματικά, ἓνα γλωσσολογικὸ Θετικισμό. Ἡ ἀλήθεια πρέπει νὰ ἐκφρασθῇ μὲ «σημαντικὲς» προτάσεις, δηλαδή μὲ κανόνες «γλωσσικῆς Λογικῆς»⁴, πρέπει νὰ ἐξαρκῇ στοὺς κανόνες τῆς γλωσσικῆς λογικῆς, ἔστω κι ἂν αὐτὴ ἡ λογικὴ εἶναι μιὰ συμβατικὴ γνώση, χρήσιμη μόνο γιὰ τὴν ἐξαγωγή πρακτικῶν συνεπειῶν. Ἡ βασικὴ θέση τοῦ Saussure, ὅτι ἡ σύνδεση τοῦ «σημαίνοντος» μὲ τὸ «σημαινόμενο» εἶναι ἀπολύτως αὐθαίρετη⁵, ἀποκαλύπτει τὸν τέλεια σχετικὸ καὶ συμβατικὸ χαρακτήρα τῆς γλωσσικῆς Λογικῆς. Ἡ ὀρθότητά τῆς προτάσεως : «τὸ δένδρο εἶναι φυτό», καὶ τὸ λάθος τῆς προτάσεως : «τὸ δένδρο εἶναι θηλαστικόν», ἐξαρτῶνται ἀπολύτως ἀπὸ τὴ συμβατικὴ καὶ αὐθαίρετη καθιέρωση τῆς ὀνομασίας «φυτό» καὶ «θηλαστικόν». Καὶ ὁμως εἶναι αὐτὴ ἡ σχετικὴ καὶ συμβατικὴ γλωσσικὴ ἐκφραση καὶ λογικὴ, ἡ «ἀόριστη» καὶ «ἀνακριβὴς» κοινὴ καθημερινὴ γλῶσσα, ποὺ χρησιμοποιεῖται γιὰ νὰ δημιουργηθῇ ἡ «ἀκριβὴς» τυπολογικὴ γλῶσσα τοῦ ἐπιστημονικοῦ θετικισμοῦ⁶. Καμμιά γνώση δὲν μπορεῖ νὰ ἐκφρασθῇ ξέχωρα ἀπὸ τὸ συμβατικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα μιᾶς ὁμάδας ἀνθρώπων⁷.

Ἄν τώρα δεχθοῦμε ὡς ὀρίζοντα φανερώσεως τῶν ὄντων — ἀναδύσεώς τους ἀπὸ τὴ λήθη στὴν ἀ-λήθεια — τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο⁸, τότε ἡ γνώση εἶναι ἡ ἐμπειρία τῆς φανερώσεως ὡς σχέσεως τοῦ προσώπου μὲ τὰ ὄντα. Ἡ κατανόηση καὶ ἐρμηνεία αὐτῆς τῆς σχέσεως ἀναφέρεται σὲ ὄντολογικὲς προϋποθέσεις ὅπωςδήποτε διαφορετικὲς ἀπὸ αὐτὲς τῆς Φαινομενολογίας. Ὑπάρχει μιὰ κοινὴ προϋπόθεση, ἡ ἄρνηση προσδιορισμοῦ τῆς οὐσίας μὲ κατηγορίες ὄντικες, ἡ ἄρνηση ταυτισμοῦ τῆς οὐσίας μὲ τὴν ἰδέα ἢ ἔννοια τοῦ ὄντος ὡς «καθόλου». Ἐπομένως ἡ γνώση δὲν

3. Βλ. De Saussure, ὁ. π. 100 ἐπ.

4. Βλ. Wolfgang Stegmüller, *Metaphysik - Wissenschaft - Skepsis*, Frankfurt-Wien. Humboldt-Verlag 1954, σελ. 48-49.

5. *Cours de Linguistique* 100.

6. Stegmüller, ὁπ. 55.

7. De Saussure, ὁ. π. 112.

8. Βλ. Χρ. Γιανναράς, *Τὸ ὄντολογικὸν περιεχόμενον τῆς θεολογικῆς ἐννοίας τοῦ προσώπου*, Ἀθῆναι 1970, 13 ἐπ.

εἶναι σὲ καμμιὰ ἀπὸ τὶς δυὸ περιπτώσεις φανέρωση τῆς οὐσίας, ἢ οὐσία παραμένει ἀπρόσιτη ὄχι μόνο στὴ φαινομενολογική, ἀλλὰ καὶ στὴν «προσωπική» γνωστική προσέγγιση. Πέρα ὅμως ἀπὸ τὴν κοινὴ αὐτὴ προϋπόθεση, ἢ στάση ἀπέναντι στοῦ πρόβλημα τῆς οὐσίας διαφοροποιεῖται ριζικά.

Ἡ Φαινομενολογία — καί, συγκεκριμένα, ἡ κυριώτερη προέκτασή της, ὁ Μ. Heidegger — ἀρνεῖται νὰ προσδιορίσῃ τὴν οὐσία, δηλαδή τὸ Εἶναι, μὲ κατηγορίες ὄντικες. Μεταθέτει τὸ ὄντολογικὸ ἐρώτημα ἀπὸ τὴ σχέση τῶν ὄντων μὲ τὸ Εἶναι, στὴ διαφορά τους. Ἡ διαφορὰ ἔγκειται στὸ ὅτι τὰ ὄντα φαίνονται, εἶναι «φαινόμενα», ἐνῶ ἡ οὐσία, τὸ Εἶναι, «κρύπτεσθαι φιλεῖ»⁹. Δὲν γνωρίζουμε τὴν οὐσία, τὸ Εἶναι τῶν ὄντων, ἀλλὰ μόνο τὸν τρόπο μὲ τὸν ὁποῖο εἶναι, καὶ αὐτὸς ὁ τρόπος εἶναι ἢ λήθη ἢ ἡ ἀ-λήθεια, ἢ παρ-ουσία ἢ ἡ ἀπ-ουσία. Τὰ ὄντα φαίνονται ὡς παρ-ουσία, καὶ εἶναι ὡς παρ-ουσία καὶ ἀπ-ουσία. Ὡς παρ-ουσία τὰ ὄντα συλλαμβάνονται ὡς φαινόμενα, καὶ ὡς ἀπ-ουσία παρ-ουσία τὰ ὄντα εἶναι, συλλαμβανόμενα μέσῳ τῆς νοήσεως καὶ τοῦ λόγου. Ὁ διαχωρισμὸς τῆς παρ-ουσίας ἀπὸ τὴν ἀπ-ουσία ἔγκειται στὴν κατανόησιν τῶν ὄντων σὲ αὐτὸ ποῦ εἶναι, δηλαδή ἔγκειται στὸ νοεῖν. Τὸ νοεῖν, ὡς προϋπόθεση συλλήψεως τοῦ εἶναι τῶν ὄντων ὡς παρ-ουσίας καὶ ἀπ-ουσίας, ἀναδείχνεται καὶ προϋπόθεση διαχωρισμοῦ τῆς ἀπ-ουσίας ἀπὸ τὴν παρ-ουσία, δηλαδή προϋπόθεση προσδιορισμοῦ τῆς ὄντοττος τῶν ὄντων, τῆς συλλήψεως τῶν ὄντων ὡς ἀτομικότητων. Ἡ Φαινομενολογία ἐπιμένει ὅτι αὐτὴ ἡ ἀτομικότητα εἶναι φαινομενική, πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς ἐνέργεια, ὡς ἀνάδυση ἀπὸ τὴν ἀπ-ουσία στὴν παρ-ουσία, δηλαδή ὡς χρονικότητα. Ἀλλὰ χρονικότητα σημαίνει κατανόησιν τοῦ Εἶναι ὡς ἀναδύσεως ἀπὸ τὴν ἀπ-ουσία στὴν παρ-ουσία, καὶ ἡ κατανόησιν συνεπάγεται διαχωρισμὸ τῆς παρ-ουσίας ἀπὸ τὴν ἀπ-ουσία, ἐπομένως προσδιορισμὸ τῆς χρονικῆς φανερώσεως ὡς ὄντικῆς ἀτομικότητος. Ἐστὼ καὶ ὡς ἐνέργεια χρονικῆς φανερώσεως ἡ ἀτομικότητα παραμένει ὄντικη, ἀφοῦ τὰ ὄντα φαίνονται μόνο ὡς ἀντι-κείμενα, μόνο στὴν ἀπόσταση τῆς ὄντικῆς ἀτομικότητος.

Ἀλλὰ ἂν δεχθοῦμε τὴ χρονικὴ φανέρωση ὡς ὄντικη ἀτομικότητα, ἀφήνουμε τὴν ἄλλη τῆς ὄψης, τὴ λήθη ἢ τὸ μηδέν, σὲ μιὰν ἀπροσδιοριστὴ σχεδὸν μυστικιστική. Τὸ Εἶναι, ἡ οὐσία, αὐτοαποκρύβεται στὴ συνεχῆ ἀνάδυση ἀπὸ τὴ λήθη στὴν ἀ-λήθεια, ἀλλὰ αὐτὴ ἡ αὐτοαπόκρυψη δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ συλλαμβάνεται τόσο μὲ κατηγορίες ὄντικες ὅσο καὶ μὲ κατηγορίες μὴ-ὄντικες. Ὅταν οἱ ὄντικες κατηγορίες διατηροῦνται στὴ μία φάση

9. Ἡράκλειτος, ἀπόσπ. 123 (Diels 1, 178) : φύσις κρύπτεσθαι φιλεῖ.

αὐτοαποκρύψεως τῆς οὐσίας, στήν παρ-ουσία, καὶ ἀντικαθίστανται στή δεύτερη φάση, τῆς ἀπ-ουσίας, ἀπὸ τὶς μὴ-ὄντικες κατηγορίες τῆς λήθης ἢ τοῦ μηδενός, τότε τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας μένει φιλοσοφικὰ ἐκκρεμές. Δὲν εἶναι δυνατόν ἡ παρ-ουσία, ἡ μία ὄψη τοῦ προβλήματος τῆς οὐσίας, νὰ συλλαμβάνεται, ὡς χρονικὴ φανέρωση, μὲ κατηγορίες ὄντικες, καὶ νὰ μένη μόνη ἡ ἄλλη ὄψη, ἡ ἀπ-ουσία, τὸ ἐνδεχόμενο τῆς μὴ-φανερώσεως, γιὰ νὰ θεμελιώσῃ τὴ διαφορὰ τῶν ὄντων ἀπὸ τὴν οὐσία, δηλαδὴ τὴν οὐσία ὡς αὐτοαπόκρυψη. Μποροῦμε νὰ δεχθοῦμε ὅτι ἡ χρονικὴ φανέρωση δὲν ἐξαντλεῖ τὴν ἀ-λήθεια τοῦ ὄντος, ὅτι ἡ ἀ-λήθεια δὲν εἶναι κατηγορία ὄντικη, ὅτι εἶναι ἡ ἀνάδυση ἀπὸ τὴ λήθη, ἡ ἐνέργεια τῆς φανερώσεως. Ἀλλὰ ἐνῶ ἡ ἀνάδυση, ἡ ἐνέργεια τῆς φανερώσεως, κατανοεῖται ὡς χρόνος — καὶ ὁ χρόνος ἀναδείχνεται σὲ προϋπόθεση τῆς φαινομενικότητος τῶν φαινομένων — τὰ ἴδια τὰ φαινόμενα μόνο ὡς ὄντικες ἀτομικότητες εἶναι δυνατόν νὰ συλληφθοῦν, προκειμένου νὰ διακριθοῦν ἀπὸ τὴ μὴ-φανέρωση. Ὅσο-δήποτε κι ἂν τονίζεται ἀπὸ τὴ Φαινομενολογία ἡ λήθη ἢ τὸ μηδὲν ὡς ἡ ἄλλη ὄψη τῆς φαινομενικότητος τῶν φαινομένων, ἡ ὄντικη ἀτομικότητα τῶν φαινομένων δὲν κλονίζεται. Τὸ πέρασμα ἀπὸ τὴν ἀπουσία στήν παρ-ουσία, ὁ διαχωρισμὸς ἀνάμεσα στὶς δύο, ἔστω κι ἂν ἐρμηνεύεται ἀποκλειστικὰ ὡς χρονικὴ φαινομενικότητα, δὲν παύει νὰ ὀρίζει τὰ ἀντι-κείμενα στήν ἀπόσταση τῆς ἀτομικότητος. Καὶ ἡ ἀτομικότητα ἐξαντλεῖ τὴ μιὰ μόνο ὄψη τοῦ προβλήματος τῆς οὐσίας, ἀφήνοντας ἐκκρεμῇ τὴ δεύτερη σὲ μιὰ μυστικιστικὴ ταύτιση μὲ τὴ λήθη ἢ τὸ μηδὲν, ἀφήνοντας, δηλαδὴ, ἓνα κενὸ στήν κυρίως Ὀντολογία. Ὁ Heidegger εἶχε ἐπίγνωση αὐτοῦ τοῦ κενοῦ καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι εἶχε ὑποσχεθῇ ἓνα δεύτερο μέρος τοῦ ἔργου του *Sein und Zeit*, ποὺ ὁμως ποτὲ δὲν τὸ ἔγραψε. Θὰ μπορούσαμε νὰ προσθέσουμε ὅτι εἶναι αὐτὸ τὸ κενό, στὸ ὁποῖο θεμελιώνει ἡ σύγχρονη Γλωσσολογία τὴ συμβατικὴ σκοπιμότητα μιᾶς Γνωσιολογίας «σημειολογικῆς» (*Sémiologique*).

Σὲ αὐτὴ τὴ στάση ἀπέναντι στὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας ἀντιπαραθέσαμε σὲ προηγούμενη μελέτη¹⁰ τὴ διάκριση τῆς οὐσίας ἀπὸ τὰ π ρ ό σ ω π α, ὅπως καὶ τὴ διάκριση τῆς οὐσίας ἀπὸ τὶς ἐ ν έ ρ γ ε ι ε ς τῆς οὐσίας ποὺ εἶναι πάντοτε προσωπικές. Οἱ δύο αὐτὲς διακρίσεις ἀπαντοῦν ἐπίσης στὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ τ ρ ό π ο υ τοῦ εἶ ν α ι : ἡ οὐσία, τὸ εἶναι, αὐτοαποκρύβεται στὸν τ ρ ό π ο μὲ τὸν ὁποῖο εἶ ν α ι ὅ,τι εἶναι, καὶ αὐτὸς ὁ τ ρ ό π ο ς εἶναι τὰ π ρ ό σ ω π α, φορεῖς τῶν ἐνεργειῶν τῆς οὐσίας, καὶ τὰ π ρ ά γ μ α τ α, πράξεις-πεπραγμένα τοῦ προσώπου, ἀποτελέσματα τῶν ἐνεργειῶν

10. Βλ. Γιανναράς, ὁ.π. 16 ἐπ. καὶ 23 ἐπ.

τῆς οὐσίας ποὺ εἶναι πάντοτε προσωπικές. Ἐτσι, τὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα συγκεφαλαιώνεται καὶ ἐξαντλεῖται στὴν πραγματικότητα τοῦ προσώπου, ποὺ εἶναι ἡ μοναδικὴ δυνατότητα φανερώσεως τῶν ἐνεργειῶν τῆς οὐσίας, ὁ τρόπος ὑπάρξεως τῆς οὐσίας. Ἡ πραγματικότητα τῶν ὄντων, ὁ τρόπος τοῦ εἶναι, ἀποδεσμεύεται ἀπὸ τὴν ἀντίληψη τῆς ὄντικῆς ἀτομικότητος, δὲν ἐξαντλεῖται στὴν ἀντικειμενικὴ χρονικὴ φαινομενικότητα καὶ στὴ σκεπτικὴ σύλληψη τῆς μὴ-φαινομενικότητος, τῆς λήθης ἢ τοῦ μηδενός. Τὰ ἀντικείμενα ὄντα εἶναι μορφές ἐνέργειας, καὶ στὴ διαπίστωση αὐτὴ συναντῶνται οἱ ὄντολογικὲς ἀπόψεις τῶν θεολόγων τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς γιὰ τὸν «λογικὸ» χαρακτήρα τῶν ἀπλῶν ποιότητων τῆς ὕλης¹¹ μὲ τὶς ἀντιλήψεις τῆς σύγχρονης Φυσικῆς. Τὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα μετατίθεται ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς φαινομενικότητος τῶν ὄντικῶν ἀτομικοτήτων, ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς νοήσεως καὶ τῆς συνειδήσεως, στὸ χῶρο τῆς προσωπικῆς ὑπάρξεως, σὲ αὐτὸ τὸ δυναμικὸ γεγονὸς τῆς σχέσεως ποὺ εἶναι τὸ πρόσωπο, ὡς ἐκ-στατικὴ ὑπαρξή, ἢ τὸ ἀποτέλεσμα τῆς προσωπικῆς ἐνέργειας, ὡς κλήση σὲ προσωπικὴ κοινωνία¹². Ἡ ὄντολογικὴ αὐτὴ θεώρηση παραμένει στὰ ὅρια τῆς κοσμικῆς, ἐμπειρικῆς πραγματικότητος — χωρὶς ἀφηρημένες διανοητικὲς ἀναγωγές σὲ *a priori* ἀρχές ἢ ἀξιώματα — ἂν καὶ ἀντιπροσωπεύει μιὰν ἐμπειρικὴ δυνατότητα καὶ ὄχι μιὰν ἀντικειμενικὴ ἀποδεικτικὴ βεβαιότητα. Ὁ χῶρος τοῦ Εἶναι καλύπτεται ἀπὸ τὴν προσωπικὴ παρουσία τοῦ Θεοῦ καὶ τὴν προσωπικὴ παρουσία τοῦ ἀνθρώπου, ταυτίζεται μὲ τὸ δυναμικὸ γεγονὸς τῆς προσωπικῆς αὐτῆς σχέσεως, πού, ὅπωςδήποτε, εἶναι μιὰ δυνατότητα καὶ ὄχι μιὰ πραγματικότητα¹³. Μὲ τὴν ὀρολογία τῆς Φαινομενολογίας θὰ λέγαμε ὅτι ὁ ὀρίζοντας τῆς φανερώσεως (τὸ ἀνθρώπινο πρόσωπο) καὶ τὰ φανερούμενα ὄντα (τὰ πεπραγμένα τῆς θείας Ἐνέργειας), εἶναι οἱ δύο ὅροι τῆς σχέσεως, στὰ ὅρια τῆς ὁποίας συγκεφαλαιώνεται τὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα. Ἐτσι, ὁ τρόπος τοῦ Εἶναι δὲν γίνεται μιὰ διαφυγὴ ἀπὸ τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας, δὲν ἐξαντλεῖται στὴ φιλοσοφικὰ αὐθαίρετη ἐρμηνεία τῆς αὐτοαποκρύψεως ὡς χρονικῆς-ὄντικῆς φανερώσεως καὶ ταυτόχρονα ὡς σκεπτικῆς συλλήψεως τῆς μὴ-φανερώσεως· ὁ τρόπος τοῦ Εἶναι

11. Βλ. ἐνδεικτικὰ Γρηγόριος Νύσσης, *Περὶ ψυχῆς καὶ ἀναστάσεως*, Migne, P.G. 46, 124 C: *Οὐδὲν ἐφ' ἑαυτοῦ τῶν περὶ τὸ σῶμα θεωρουμένων σῶμά ἐστιν, οὐ σχῆμα, οὐ χρῶμα, οὐ βάρος, οὐ διάστημα, οὐ πηλικότης, οὐκ ἄλλο τι τῶν ἐν ποιότητι θεωρουμένων οὐδὲν, ἀλλὰ τούτων ἕκαστον λόγος ἐστίν· ἡ δὲ πρὸς ἄλληλα συνδρομὴ τούτων καὶ ἔνωσις σῶμα γίνεται.*

12. Βλ. Γιανναρᾶς, ὁ. π. 18-23.

13. *Höher als die Wirklichkeit steht die Möglichkeit*, Heidegger, *Sein und Zeit* 38.

συγκεφαλαιώνει καὶ ἐξαντλεῖ τὸ ὄντολογικὸ πρόβλημα στὰ ὅρια τῆς ἐμπειρικῆς δυνατότητος τῆς προσωπικῆς σχέσεως.

Ἔτσι καὶ ἡ ἀ-λήθεια δὲν εἶναι ἡ σκεπτικὴ σύλληψη τῆς ἀναδύσεως ἀπὸ τῆς λήθης ἢ τὸ μηδέν, ἀλλὰ ἡ φανέρωση μιᾶς σχέσεως ἢ, ἀκριβέστερα, ἡ πραγματοποίηση μιᾶς σχέσεως. Ἡ προσωπικὴ σχέση εἶναι ἡ μόνη δυνατὴ γνώση. Γνωρίζομε τὰ ὄντα ὄχι μὲ μιὰ συμβατικὴ ἐπισήμανση, ταυτίζοντας τὸ ἀντικείμενο μὲ τὴν ἔννοια (concept-signifié) ἢ προσδιορίζοντας μὲ τὴν ἔννοια τὴ χρονικὴ φαινομενικότητα, προκειμένου νὰ τὴν κάνουμε ἐφικτὴ στὴν πρακτικὴ τῆς χρήσης μέσῳ τῆς ἀκουστικῆς τῆς εἰκόνας (signifiant). Ὅπωςδήποτε, ἡ γνώση ὡς προσωπικὴ σχέση ἐκφράζεται μὲ τὸ λόγο, ἀλλὰ ὁ λόγος δὲν περιορίζεται στὴ σύζευξη τοῦ σημαντικοῦ περιεχομένου τῆς ὑποκειμενικῆς γνώσεως μὲ τὴ γλωσσικὴ ἔκφραση ποὺ ἔχει καθιερώσει τὸ κοινὸ συμβατικὸ ἰδίωμα. Ὑπάρχουν εὐρύτερα περιθώρια δυνατοτήτων φανέρωσης τῆς προσωπικῆς σχέσεως, ποὺ τὰ ἀγνοεῖ τόσο ἡ Φαινομενολογία ὅσο καὶ ὁ γλωσσολογικὸς Νεοθετικισμός. Στὰ ὅρια τῆς ἐκπτώσεως τοῦ προσώπου στὴν ἀντικειμενοποίηση τῆς ἀτομικότητος, στὴν ἀλλοτρίωσή του σὲ κοινωνικὴ ἢ ψυχολογικὴ μονάδα, οἱ δύο αὐτὲς σχολὲς ἀνταποκρίνονται ἱκανοποιητικὰ. Δὲν προχωροῦν ὅμως στὰ συμπεράσματα ποὺ ἐπιβάλλει ἡ αὐθεντικὴ προσωπικὴ ἔκφραση, ἔτσι ὅπως διασώζεται στὴν πραγματικότητα τοῦ «ἄρρητου λόγου» τῆς Τέχνης, τῆς χειρονομίας, τῆς φυσιογνωμικῆς ἐκφράσεως, τῆς ἐρωτικῆς ἐκδηλώσεως.

Ἡ αὐθεντικὴ προσωπικὴ ἔκφραση εἶναι τὸ ἴδιο τὸ γεγονὸς τῆς προσωπικῆς ἐνέργειας, στὸ ποσοστὸ ποὺ πραγματοποιεῖται ὡς κ λ ή σ η σὲ κοινωνία καὶ σχέση, ἀφοῦ μόνο στὰ ὅρια τῆς σχέσεως γίνεται προσιτὴ ἢ προσωπικὴ ἐνέργεια. Αὐτὴ ἡ κ λ ή σ η ὀρίζει τὴ «σημαντικὴ» διατύπωση τοῦ γεγονότος τῆς προσωπικῆς ἐνέργειας· ἡ «σημαντικὴ» τοῦ διατύπωση εἶναι δυνατὴ μόνο ἐφ' ὅσον ἐξασφαλίζει καὶ διασώζει τὴ δυνατότητα τῆς σχέσεως. Κάθε αὐθεντικὴ προσωπικὴ ἔκφραση εἶναι μιὰ γνωστικὴ δυνατότητα ποὺ δὲν ἐξαντλεῖται στὰ ὅριά της, ἀλλὰ «σημαίνει» ἢ καλύπτεται «διαβαίνει» στὸ πρόσωπο, τὸ ὁποῖο ἐκφραζόμενο προσφέρεται νὰ γνωσθῇ.

Μέσα σὲ αὐτὰ τὰ πλαίσια ἡ Θεολογία τῆς χριστιανικῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς κατενόησε τὴν Εἰκόνα ὡς μέσον ἐκφράσεως τῆς ἀλήθειας, καὶ μίλησε μιὰ γλώσσα «εἰκονολογικὴ», σημαντικὴ τῆς φανέρωσης τοῦ προσώπου τοῦ Θεοῦ καὶ τοῦ προσώπου τοῦ ἀνθρώπου. Εἰκόνα, εἶναι ἡ «σημαντικὴ» τῆς προσωπικῆς σχέσεως, ἡ φανέρωση τῆς προσωπικῆς ἐνέργειας ὡς κλήσεως σὲ κοινωνία καὶ σχέση. Γι' αὐτὸ καὶ ὡς γνωστικὴ κατηγορία ἡ Εἰκόνα δὲν ἐξαντλεῖται στὰ ὅριά της, δὲν ἀντιπροσωπεύει ἓνα στατικὸ «σημαινόμενο», ἀλλὰ φανερώνει μιὰ προσωπικὴ ἐνέργεια

κλητική σὲ κοινωνία καὶ σχέση, καὶ διασώζει τὸν χαρακτήρα τῆς γνώσεως ὡς γεγονότος δυναμικῆς σχέσεως.

Ἔτσι, τὰ ὅρια τῆς γνώσεως μετατίθενται στὰ ὅρια τῆς προσωπικῆς σχέσεως, δηλαδή στὸν «τρόπο τῆς ὑπάρξεως». Ἡ γνώση ταυτίζεται μὲ τὴν ὑπαρκτική ἐμπειρία. Τὸ πρόβλημα τῆς οὐσίας μετατίθεται ἀπὸ τὸ χῶρο τῆς νοητικῆς συλλήψεως στὴν ἐμπειρία τῶν ἐνεργειῶν τῆς οὐσίας, ποὺ εἶναι πάντοτε προσωπικές. Καὶ ἐπειδὴ εἶναι προσωπικές, εἶναι πάντοτε κλητικές σὲ σχέση, δηλαδή καλοῦν στὴ γνώση τοῦ προσώπου, ποὺ γίνεται γνωστὸ μόνο μέσῳ τῶν ἐνεργειῶν τῆς οὐσίας¹⁴. Ἡ «σημαντική» αὐτῆς τῆς γνώσεως εἶναι ἡ Εἰκόνα. Ὁ λόγος τῆς Εἰκόνας «σημαίνει» μιὰν ἐνέργεια, μιὰ κλήση, *ὅθεν καὶ κάλλος λέγεται*¹⁵, γι' αὐτὸ καὶ ἡ Εἰκόνα εἶναι μιὰ γλώσσα κάλλους καὶ ὄχι ἐννοιῶν. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὴν ἐννοια, ποὺ ἀνταποκρίνεται στὴ νοητικὴ σύλληψη τῆς οὐσίας, τὸ κάλλος προϋποθέτει τὴν ἐμπειρικὴ μετοχή, τὴν ἀνταπόκριση στὴν κλήση γιὰ προσωπικὴ κοινωνία.

Ἡ Θεολογία τῆς χριστιανικῆς Ἀνατολῆς μίλησε τὴ γλώσσα τῶν Εἰκόνων, τὴ γλώσσα τοῦ κάλλους τῆς προσωπικῆς φανερώσεως. Εἶδε τὸ κάλλος τοῦ κτιστοῦ κόσμου ὡς Εἰκόνα καὶ λόγο τοῦ Θεοῦ, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν προσωπικῶν Ἐνεργειῶν τῆς θείας Οὐσίας, ὡς προσωπικὴ φανέρωση τοῦ Θεοῦ Λόγου. Καὶ ταύτισε τὴ Γνώση τοῦ Θεοῦ μὲ τὴν ἐμπειρία τοῦ «νοητοῦ κάλλους» τοῦ Δεσποτικοῦ Προσώπου. Καὶ ὅσες φορές χρειάστηκε νὰ μιλήσῃ ἡ Θεολογία τὴ γλώσσα τῆς Φιλοσοφίας, ἔδωσε στὴ φιλοσοφικὴ ὁρολογία τὸ μυσταγωγικὸ βάθος τῆς Εἰκόνας. Στὰ κείμενα τῶν ἐκκλησιαστικῶν Πατέρων συχνὰ οἱ ἐννοιες αὐτοαναιροῦνται καὶ ἀνατρέπονται, γιὰ νὰ γίνῃ δυνατὴ ἡ ὑπέρβασή τους· νὰ κατορθωθῇ μέσα ἀπὸ τίς ἀντιφάσεις τῆς συμβατικῆς λογικῆς, ἢ μέθεξῃ ὄχι μόνο τῆς σκέψης, ἀλλὰ ὁλόκληρου τοῦ ἀνθρώπου στὴν ἀλήθεια. Ἔτσι, ὁ Θεὸς τῆς Ἐκκλησίας εἶναι *ὑπερούσιος οὐσία καὶ νοῦς ἀνόητος καὶ λόγος ἄρρητος*, καὶ μόνη δυνατὴ εἶναι ἡ *ἐν ἀγνωσίᾳ γνῶσις* τοῦ Θεοῦ. Ἡ ἀλήθεια ταυτίζεται μὲ τὴ μυστικὴ ἐμπειρία, ἡ Θεολογία μὲ τὴ *θεοπτία*, αὐτὴ τὴν *ἀτέλεστον τελειότητα*. Ἡ ἀντιφατικὴ χρῆση τῶν ἐννοιῶν εἶναι «σημαντικὴ» μιᾶς ἀλήθειας, ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ περιοριστῇ στὰ ἀντικειμενικὰ ὅρια τῆς ἐννοιας· ἀντιπροσωπεύει ἓνα δυναμικὸ «εἰκονισμό» τῆς ἀλήθειας, δηλαδή τὴν κλήση μετοχῆς σὲ μιὰ «προσωπικὴ» γνώση, ἀντικειμενικὰ ἀπροσδιόριστη. Μὲ

14. Βλ. Γιανναρᾶς, ὁ. π. 27 ἐπ.

15. ... ὡς πάντα πρὸς ἑαυτὸ καλοῦν (*ὅθεν καὶ κάλλος λέγεται*)..., Ἀρεοπαγιτικές Συγγραφές, *Περὶ θείων ὀνομάτων* IV, Migne, P.G. 3, 701 C.

ανάλογο τρόπο ή εϊκαστική εϊκονογραφία υπερβαίνει τή νατουραλιστική αναπαράσταση τής αντικειμενικής ατομικότητας και αναφέρεται («διαβαίνει») στο πρωτότυπο, τὸ ὁποῖο εϊκονιζόμενο προσφέρεται νὰ γνωσθῇ. Καὶ στὶς δυὸ περιπτώσεις ή ἀλήθεια «σημαίνεται» δίχως νὰ ἐξαντλήται στὴ «σημαντική» τῆς ἔκφραση. Καὶ εἶναι αὐτὴ ἀκριβῶς ή δυναμικὴ ἔκφραστική — κλητική πάντοτε σὲ προσωπικὴ σχέση αντικειμενικὰ ἀπροσδιόριστη — ποὺ συνιστᾷ τὴ γνωστικὴ κατηγορία τῆς Εἰκόνας.

Εἴτε ὡς ἀντιφατικὴ διατύπωση υπερβάσεως τῆς συμβατικῆς λογικῆς εἴτε ὡς καλλιτεχνικὴ ἔκφραση υπερβάσεως τῆς νατουραλιστικῆς αναπαραστάσεως, ή Εἰκόνα ἀντιπροσωπεύει τὴν *κατ' ἐνέργειαν γνῶσιν*, τὴν *μετὰ πάντα λόγον ἐπιγινομένην* — γιὰ νὰ χρησιμοποιήσουμε μιὰν ἔκφραση τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ¹⁶. Ὁ ἅγιος Μάξιμος διακρίνει τρία στάδια γνωστικῆς προόδου, στὸ χῶρο πάντοτε τῆς «προσωπικῆς» γνώσεως, ποὺ μᾶς εὐκολύνουν στὴν κατανόηση τῆς γνωστικῆς δυνατότητος ποὺ ἀντιπροσωπεύει ή Εἰκόνα. Προσδιορίζει τὸν *λόγο*, τὴν *πεῖρα* καὶ τὴν *αἴσθησιν*. Ὁ λόγος ταυτίζεται μὲ τὴ «φυσικὴ» ή «γνωστικὴ θεωρία», *μέσῃν ὑπάρχουσαν τύπων καὶ ἀληθείας* (752 A). Ἀντιπροσωπεύει τὴ δυνατότητα υπερβάσεως τῶν συμβατικῶν «τύπων», δὲν εἶναι ὁμως δυνατό νὰ προσεγγίσῃ τὴν ἀλήθεια. Εἶναι ὅπωςδὴποτε «σχετικὴ» ή γνώση, *ή ἐν μόνῳ τῷ λόγῳ κειμένη καὶ τοῖς νοήμασι* (621 CD). Προκύπτει *ἐκ τῆς τῶν ὄντων ἀναλογίας* (624 A), *τῶν πρὸς τι ἐστίν*, εἶναι *ἀχώριστη τῶν συνεπινοουμένων* (1108 C). Ἀνταποκρίνεται στὴ φυσικὴ ἀναγκαιότητα τῆς πρακτικῆς γνωστικῆς σκοπιμότητος, δι' ἧς *κατὰ τὴν παροῦσαν ζωὴν οἰκονομούμεθα* (621 CD). Τὸ δεύτερο στάδιο τῆς γνώσεως πραγματοποιεῖται *ἐν μόνῃ τῇ πείρᾳ κατ' ἐνέργειαν δίχα λόγου καὶ νοημάτων* (621 CD). Ἡ πείρα υπερβαίνει τὸν λόγο ὡς «γνωστικὴ θεωρία» ή «λογικὴ δύναμη»: *ή τοῦδε τοῦ πράγματος πείρα, τὸν περὶ αὐτοῦ καταπαύει λόγον* (624 A). Καὶ τὸ τρίτο στάδιο, ή αἴσθησις, εἶναι *ή τοῦ γνωσθέντος μέθεξις*, *ή μετὰ πᾶσαν νόησιν ἐκφαινομένη* (624 A). Τὴ μέθεξις πρέπει νὰ τὴν ἀναφέρουμε ἀποκλειστικὰ στὸ χῶρο τῆς προσωπικῆς φανερώσεως καὶ κοινωνίας, τῆς μοναδικῆς, ἀνόμοιας καὶ ἀνεπανάληπτης προσωπικῆς ἀλήθειας, διότι *οὐ τῶν πρὸς τι ἐστίν· οὐ γὰρ ἔχει τι καθόλου συνεπινοούμενον* (1108 C). Στὸ τρίτο αὐτὸ στάδιο ή γνώση δὲν κατακτᾶται «ἐφ' ἅπαξ», ὥστε νὰ μπορῇ νὰ μεταποιηθῇ σὲ ἀντικειμενικὴ γνωστικὴ κατηγορία, ἀλλὰ *ἐνεργεῖται ἀπαύστως . . . , ὅλην τοῦ γνωσθέντος μεθέξει παρεχομένη τὴν αἴσθησιν* (621 CD).

16. *Περὶ διαφορῶν ἀπόρων*, Migne, P.G. 90, 624 A.

Στὰ δυὸ τελευταῖα αὐτὰ στάδια τῆς γνώσεως θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε ὅτι ἀνταποκρίνεται ἡ «σημαντικὴ» τῆς Εἰκόνας. Σὰν θεολογικὴ κατηγορία ἡ Εἰκόνα, στὸ χῶρο τῆς ὀρθόδοξης Ἀνατολῆς, ἀναφέρεται στὴν «κατ' ἐνέργειαν» γνώση, στὴν προσωπικὴ ἐπίγνωση τὴν «ἀπαύστως ἐνεργουμένην». *Παντὸς εἰκονιζομένου*, λέει ὁ ἅγιος Θεόδωρος ὁ Στουδίτης, *οὐχ ἡ φύσις, ἀλλ' ἡ ὑπόστασις εἰκονίζεται*¹⁷. Οἱ φύσεις ἢ οὐσίαι δὲν εἰκονίζονται, προσδιορίζονται μὲ λογικὲς κατηγορίες, ποὺ ἐξαντλοῦν ὅπωςδὴποτε στὰ ὅριά τους τὸ γνωστικὸ τους περιεχόμενο. Προϋποθέτουν τὴν Ὀντολογία τῶν ὄντικῶν κατηγοριῶν ἢ τῆς φαινομενικότητος τῶν ὄντικῶν ἀτομικότητων. Ἐνῶ ἡ Εἰκόνα, ὡς κατηγορία κάλλους, δηλαδὴ καθολικῆς-ἐμπειρικῆς γνώσεως, *καταπαύουσα τῇ πείρᾳ τὸν περὶ τοῦ πράγματος λόγον*, ἀναφέρεται στὰ πρόσωπα ἢ τὶς ὑποστάσεις, ποὺ εἶναι ἀντικειμενικὰ ἀνόμοιες καὶ ἀνεπανάληπτες (*οὐ τῶν πρὸς τι εἰσὶν*) καὶ γνωρίζονται μόνο μὲ μιὰ δυναμικὴ «κατ' ἐνέργειαν» ἀκατάπαυστη γνώση. Ἡ ὀρθόδοξη Εἰκονογραφία, τόσο μὲ τὴν ἐκπληκτικὴ τεχνικὴ τῆς ἀγιογραφίας¹⁸, ὅσο καὶ μὲ τὸν γραπτὸ λόγο, δὲν ἀποβλέπει νὰ παραστήσῃ ἀτομικὲς φύσεις, νὰ περιγράψῃ ἀτομικὰ ἠθικὰ χαρακτηριστικὰ καὶ ιδιότητες, ἀλλὰ εἰκονίζει τὸ «γεγονὸς» τοῦ προσώπου, καλεῖ σὲ μιὰ προσωπικὴ σχέση, δηλαδὴ σὲ ἓνα τρόπο ὑπάρξεως, ποὺ εἶναι ἡ ὑπέρβαση τῆς ἀτομικότητος.

Μόνο μὲ αὐτὲς τὶς προϋποθέσεις μπορούμε νὰ κατανοήσουμε ἀφετηριακὰ καὶ τὴ βιβλικὴ καὶ ἐκκλησιαστικὴ ἀντίληψη περὶ τοῦ ἀνθρώπου ὡς εἰκόνας τοῦ Θεοῦ (Γεν. 1, 26): ὁ ἄνθρωπος εἰκονίζει τὸν Θεὸ ὄχι ὡς φύση, ἐπὶ τῇ βάσει ἀτομικῶν ιδιοτήτων, δηλαδὴ ἀναλογικὰ καὶ συμβολικὰ, ἀλλὰ ὡς διάκριση φύσεως καὶ προσώπων, δηλαδὴ πραγματικὰ καὶ ὄντολογικά. Ὡς εἰκόνα τοῦ Θεοῦ ὁ ἄνθρωπος ἀντιπροσωπεύει δυναμικὰ τὸν τρόπο ὑπάρξεως τῆς Θεότητος, ποὺ εἶναι ἡ τριαδικὴ πληρότητα τῆς προσωπικῆς κοινωνίας καὶ σχέσεως. Γι' αὐτὸ καὶ εἶναι ὁ Χριστὸς κατ' ἐξοχὴν *εἰκὼν τοῦ Θεοῦ τοῦ ἀοράτου* (2 Κορ. 4, 4—Κολασ. 1-14), ἀφοῦ ἀποκαθιστᾷ καὶ ἐνσαρκώνει τὸ πλήρωμα τῶν προσωπικῶν δυνατοτήτων τοῦ ἀνθρώπου, τὴ δυναμικὴ ὁλοκλήρωση τοῦ «κατ' εἰκόνα».

17. Ἀντιρρητικός Γ', Migne, P.G. 99, 405.

18. Γιὰ τὴ θεολογικὴ σημασία, ποὺ ἔχει ἡ τεχνικὴ τῆς ὀρθόδοξης εἰκονογραφίας, βλ. Χρ. Γιανναρᾶς, Ἡ Ἐλευθερία τοῦ Ἑθνοῦ, Ἀθῆναι 1970, 190-6.

L'«ICONE» COMME EXPRESSION SÉMANTIQUE DU LOGOS NON -CONVENTIONNEL

R e s u m é.

La conception du *temps* comme horizon où apparaissent les étants, nous conduit obligatoirement à une Gnoséologie phénoménologique. Nous comprenons la vérité (ἀ-λήθεια) des étants comme une manifestation et la manifestation comme temporalité. La conscience du temps c'est la condition nécessaire et suffisante de l'émergence des phénomènes.

Malgré sa relativité la vérité comme manifestation se rend objective par la fonction «sémantique» de la langue. Les limites de la connaissance coïncident avec les limites de la langue. La conception d'une notion (concept-signifié) devient possible seulement dans sa liaison avec son image acoustique (signifiant). L'objectivation des notions par la parole manifeste le caractère conventionnel de la connaissance et aussi l'affirmation absolue d'un système de signes distincts correspondants à des idées distinctes.

D'autre part, la conception de la *personne* comme horizon où apparaissent les étants, nous conduit à une conception de la connaissance comme expérience d'une *relation* de la personne avec les étants. Cette *relation* se fonde sur une Ontologie, qui presuppose la distinction de l'essence et des *énergies* de l'essence, c'est à dire, sur la conception des étants comme résultats des énergies de l'essence, qui sont toujours personnelles. Certainement, la connaissance comme relation personnelle, s'exprime aussi par la parole, mais la parole n'épuise pas l'expérience de la relation personnelle, simplement elle *signale* cette relation, elle l'*appelle* à une réalisation actualisée. Cette fonction *appelante* de la parole, cette «sémantique» de la relation personnelle, s'exprime par la réalité de l'*icône*, comme elle a été composée par la théologie byzantine. L'*icône*, comme catégorie gnoséologique, ne s'épuise pas dans ses propres limites, elle ne représente pas d'une façon conventionnelle un «signifié» objectif, mais elle révèle une énergie personnelle, qui *appelle* à une communion et relation et qui sauve le caractère de la connaissance comme fait concret d'une relation actualisée.

Chaque fois que la théologie chrétienne en Orient fut obligée de parler la langue de la philosophie, elle a donné à la terminologie philosophique le fond mystagogique de l'*icône*. Et ceci, par ce que seule l'*icône* dépasse l'objectivité de la conception mentale des essences et sauvegarde le caractère dynamique de la relation personnelle de l'homme avec Dieu à travers des

étants qui sont logos de la révélation personnelle de Dieu ou à travers le Logos incarné dans l'Histoire du Salut. Le système des signes conventionnels, qui servent à exprimer les notions présuppose l'Ontologie des catégories ontiques ou de la manifestation des individualités ontiques, tandis que l'*icône* présuppose l'Ontologie de la distinction de l'essence et des personnes, comme aussi la distinction de l'essence et des énergies, c'est à dire, l'aproche dynamique de la manière personnelle de l'existence.

Athènes

Christos Yannaras

